

۱۳۵۹۸۷
۱۳۵۹۹۷
۱۳۹۶۸۵

حقوق اساسی تطبیقی

دکتر شیرین عباسی

دانشیار و اسکنده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
داد

www.kebab.ir

سرشناسه	عباسی، بیژن، ۱۳۵۴-
عنوان و نام پدیدآور	حقوق اساسی تطبیقی/ بیژن عباسی
مشخصات نشر	تهران: دادگستر، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۲۸۸ ص.
شابک	۹-۰۶۷-۲۸۲-۰۶۷۸۶۰۰-۹۷۸۶۰۰: ۱۷۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	فیفا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۸۲-۲۸۸؛ همچنین به صورت زیرنویس
موضوع	حقوق اساسی
موضوع	حقوق تطبیقی
رده بندی کنگره	۱۳۹۴ ح۷ع۲۳/ K ۳۱۶۵
رده بندی دیویی	۳۴۲:
شماره کتابشناسی ملی	۴۰۰۴۸۲۳:

حقوق اساسی تطبیقی

مؤلف: دکتر بیژن عباسی

ناشر: انتشارات دادگستر

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹-۰۶۷-۲۸۲-۰۶۷۸۶۰۰-۹۷۸۶۰۰

همه حقوق چاپ و نشر این اثر برای نشر دادگستر محفوظ است. تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله: فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است. این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

دفتر مرکزی انتشارات: تهران، میدان حضرت ولی عصر (عج)، بلوار کشاورز، ابتدای

خیابان فلسطین، کوچه شهید زاکری، بن بست سوم، پلاک ۶

تلفن ۸۸۹۰۴۴۶۵ - ۸۸۹۰۵۴۶۰ فکس ۸۸۹۱۰۳۳۳

کدپستی: ۱۴۱۶۷۵۳۶۸۱

آدرس سایت: www.dadgostarpub.ir

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۳.....	فهرست کوتاه نوشته‌ها
۱۵.....	مقدمه

فصل نخست - تفکیک نسبی قوا یا نظام پارلمانی

۱۹.....	مبحث نخست - تاریخ و ویژگی‌های نظام پارلمانی
۲۰.....	گفتار نخست - تاریخ نظام پارلمانی
۲۲.....	گفتار دوم - ویژگی‌های نظام پارلمانی
۲۲.....	الف - قوه مجریه‌ی دورکنی
۲۴.....	ب - مسئولیت سیاسی دولت در برابر مجلس
۲۵.....	پ - حق انحلال مجلس توسط دولت
۲۶.....	مبحث دوم - نظام سیاسی انگلستان
۲۶.....	گفتار نخست - قانون اساسی عرفی
۲۷.....	الف - شیوه‌ی تدوین و تصویب بخش نوشته‌ی قانون اساسی انگلیس
۲۷.....	ب - بازنگری در قانون اساسی
۲۹.....	گفتار دوم - حقوق و آزادی‌های ملت در متون انگلیسی
۳۰.....	گفتار سوم - ساختار داخلی یا سرزمینی دولت
۳۱.....	گفتار چهارم - تفکیک قوا در انگلستان
۳۳.....	گفتار پنجم - قوه‌ی قانونگذاری
۳۵.....	الف - مجلس اعیان
۳۵.....	۱- ترکیب مجلس
۳۶.....	۲- اختیارات مجلس
۴۱.....	ب - مجلس عوام
۴۲.....	۱- ترکیب مجلس
۴۲.....	۲- سازمان داخلی و اداره‌ی مجلس
۴۷.....	۳- اختیارات مجلس

- گفتار ششم - قوه‌ی مجریه ۵۱
- الف - مقام سلطنت ۵۱
- ۱- انتقال قدرت ۵۱
- ۲- اختیارات مقام سلطنت ۵۲
- ب- دولت ۵۴
- ۱- ترکیب دولت ۵۴
- ۲- جمع مشاغل وزارتی و نمایندگی ۵۶
- ۳- اختیارات دولت ۵۷
- پ - روابط میان دولت و مجلس و ابزارهای اعمال فشار دوسویه ۵۹
- ۱- ابزارهای اعمال فشار مجلس بر دولت ۵۹
- ۲- ابزارهای اعمال فشار دولت بر مجلس ۶۳
- مبحث سوم - نظام سیاسی آلمان ۶۸
- گفتار نخست - فدرالیسم ۷۱
- گفتار دوم - قوه‌ی قانونگذاری ۷۶
- الف - ترکیب مجلس ۷۶
- ۱- بوندستاگ ۷۶
- ۲- بوندسرات ۷۸
- ب- اختیارات مجلس ۸۰
- ۱- نظارت بر دولت ۸۰
- ۲- بازرنگری در قانون اساسی ۸۱
- ۳- وضع قانون ۸۲
- گفتار سوم - قوه‌ی مجریه ۸۴
- الف - رئیس جمهور: رئیس کشور یک نظام پارلمانی ۸۴
- ۱- انتخاب ۸۴
- ۲- اختیارات ۸۵
- ب- صدراعظم و دولت وی ۸۶
- ۱- انتخاب ۸۷
- ۲- اختیارات ۸۷
- گفتار چهارم - دادگاه قانون اساسی ۸۸
- گفتار پنجم - وضعیت حقوقی احزاب و فعالیت نظام سیاسی ۹۱

- مبحث چهارم - نظام سیاسی هند (بزرگترین دموکراسی جهان) ۹۳
- گفتار نخست - قانون اساسی و دیوان عالی کشور ۹۴
- گفتار دوم - مجلس ۹۶
- گفتار سوم - رئیس جمهور و نخست وزیر ۹۶
- گفتار چهارم - فدرالیسم ۹۹

فصل دوم - نظام تفکیک مطلق قوا یا نظام ریاستی

- مبحث نخست - تاریخ و ویژگی های نظام ریاستی ۱۰۳
- گفتار نخست - تاریخ نظام ریاستی ۱۰۳
- گفتار دوم - ویژگی های نظام ریاستی ۱۰۵
- مبحث دوم - نظام سیاسی ایالات متحده آمریکا ۱۰۶
- گفتار نخست - کنگره ۱۰۷
- الف - ترکیب کنگره ۱۰۸
- ۱ - مجلس نمایندگان ۱۰۹
- ۲ - مجلس سنا ۱۱۱
- ب - سازمان داخلی و مدیریت کنگره ۱۱۴
- ۱ - مشاوران و ادارات متعدد کنگره ۱۱۴
- ۲ - ریاست مجلس ۱۱۴
- ۳ - کمیسیون ها ۱۱۵
- ۴ - فراکسیون های پارلمانی ۱۱۷
- پ - اختیارات کنگره ۱۱۸
- ۱ - اختیارات مشترک دو مجلس ۱۱۸
- ۲ - اختیارات تقسیم شده میان مجلس نمایندگان و سنا ۱۲۹
- ۳ - اختیارات ویژه مجلس سنا ۱۳۱
- گفتار دوم - رئیس جمهور ۱۳۴
- الف - انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۴
- ۱ - انتخاب رئیس جمهور ۱۳۴
- ۲ - دوره ریاست جمهوری ۱۳۸
- ب - ساختار قوه مجریه ۱۳۸
- ۱ - معاون رئیس جمهور ۱۳۹

- ۱۴۰..... ۲- کابینه
- ۱۴۰..... ۳- ادارات نهاد ریاست جمهوری
- ۱۴۱..... پ- اختیارات رئیس جمهور
- ۱۴۱..... ۱- اختیارات یک رئیس کشور
- ۱۴۶..... ۲- اختیارات یک رئیس دولت
- ۱۴۹..... ت- عدم مسئولیت رئیس جمهور
- ۱۴۹..... گفتار سوم- قوه‌ی قضاییه و دیوان عالی کشور
- ۱۵۰..... الف- ترکیب دیوان عالی کشور
- ۱۵۱..... ب- نظارت بر مطابقت قوانین و مقررات با قانون اساسی
- ۱۵۴..... ۱- روش نظارت دیوان
- ۱۵۵..... ۲- نقش و کارکرد دیوان عالی کشور
- ۱۵۸..... گفتار چهارم- روابط میان قوا
- ۱۵۹..... گفتار پنجم- فدرالیسم
- ۱۵۹..... الف- قوانین اساسی ایالت ها
- ۱۶۱..... ب- تقسیم صلاحیت‌های قانونگذاری
- ۱۶۱..... ۱- صلاحیت‌های دولت فدرال
- ۱۶۲..... ۲- صلاحیت‌های ایالات

فصل سوم - نظام آمیخته یا نظام نیمه ریاستی - نیمه پارلمانی

- ۱۶۵..... مبحث نخست- ماهیت و ویژگی‌های نظام نیمه ریاستی - نیمه پارلمانی
- ۱۶۶..... مبحث دوم- نظام سیاسی فرانسه
- ۱۶۸..... گفتار نخست - رئیس جمهور
- ۱۶۹..... الف- انتخاب رئیس جمهور و مدت مأموریت وی
- ۱۶۹..... ۱- انتخاب رئیس جمهور
- ۱۷۰..... ۲- مدت ریاست جمهوری
- ۱۷۰..... ب- اختیارات رئیس جمهور
- ۱۷۰..... ۱- اختیارات رئیس جمهور در مواقع عادی
- ۱۸۲..... ۲- اختیارات رئیس جمهور نسبت به شورای قانون اساسی
- ۱۸۲..... ۳- اختیارات رئیس جمهور در مواقع استثنایی
- ۱۸۵..... پ- مسئولیت رئیس جمهور

- گفتار دوم- دولت ۱۸۷
- الف- ترکیب و فعالیت دولت ۱۸۷
- ۱- نخست‌وزیر ۱۸۷
- ۲- وزیران ۱۸۸
- ۳- دبیران دولت ۱۸۹
- ب- ممنوعیت جمع منصب وزارت با دیگر مشاغل ۱۸۹
- پ- اختیارات نخست‌وزیر و دولت ۱۹۰
- ۱- استفاده‌ی دولت از تفویض اختیار قانونگذاری ۱۹۲
- ۲- اختیارات استثنایی دولت در مواقع بحرانی ۱۹۵
- ت- مسئولیت کیفری اعضای دولت ۱۹۶
- گفتار سوم- مجلس ۱۹۷
- الف- ترکیب و انتخابات مجلس ۱۹۷
- ۱- مجلس ملی ۱۹۷
- ۲- مجلس سنا ۱۹۸
- ب- استقلال و مصونیت نمایندگان ۱۹۹
- پ- اجلاس‌های مجلس ۲۰۰
- ت- سازماندهی و اداره‌ی مجلس ۲۰۱
- ۱- کمیسیون‌های دائمی ۲۰۲
- ۲- کمیسیون ویژه ۲۰۲
- ۳- کمیسیون تحقیق ۲۰۲
- ث- اختیارات مجلس ۲۰۲
- ۱- قانونگذاری ۲۰۳
- ۲- نظارت بر دولت ۲۰۸
- گفتار چهارم- شورای قانون اساسی ۲۰۹
- الف- ترکیب ۲۰۹
- ب- اختیارات ۲۱۰
- ۱- دادرسی اساسی یا نظارت بر مطابقت قوانین عادی با قانون اساسی ۲۱۰
- ۲- دیگر اختیارات ۲۱۱
- پ- تصمیم‌ها ۲۱۲
- مبحث سوم- نظام سیاسی روسیه ۲۱۳

- ۲۱۶..... گفتار نخست- قانون اساسی
- ۲۱۷..... گفتار دوم- فدرالیسم
- ۲۱۷..... الف- ساختار سرزمینی
- ۲۱۹..... ب- برتری قدرت فدرال
- ۲۲۰..... پ- روابط با جامعه‌ی دولت‌های مستقل
- ۲۲۰..... گفتار سوم- نهادهای سیاسی و قضایی
- ۲۲۰..... الف- قوه‌ی مجریه
- ۲۲۰..... ۱- رئیس جمهور
- ۲۲۳..... ۲- دولت
- ۲۲۴..... ب- مجلس فدرال
- ۲۲۴..... ۱- ترکیب
- ۲۲۵..... ۲- اختیارات
- ۲۲۶..... پ- دادگاه قانون اساسی
- ۲۲۷..... گفتار چهارم- فعالیت نظام سیاسی
- ۲۲۹..... مبحث چهارم - نظام سیاسی برنگال
- ۲۳۱..... گفتار نخست- رئیس کشور
- ۲۳۱..... الف- انتخاب
- ۲۳۱..... ب- اختیارات
- ۲۳۳..... گفتار دوم- دولت
- ۲۳۴..... گفتار سوم- مجلس
- ۲۳۵..... گفتار چهارم- دادگاه قانون اساسی
- ۲۳۶..... گفتار پنجم- تحول نظام سیاسی و ختثا شدن نقش رئیس جمهور
- ۲۳۷..... مبحث پنجم - نظام سیاسی فنلاند
- ۲۳۸..... گفتار نخست- تاریخ
- و گفتار دوم - قانون شکل حکومت [یا قانون اساسی] مصوب سال ۱۹۱۹ و
- ۲۴۰..... بازنگری‌های دهه‌ی ۱۹۲۰
- ۲۴۱..... گفتار سوم - قانون اساسی نوین
- ۲۴۲..... گفتار چهارم - فنلاند دوزبانه

۲۴۳.....	گفتار پنجم - نظام پارلمانی عرفا دوگانه
۲۴۳.....	گفتار ششم - مجلس قانونگذاری
۲۴۶.....	گفتار هفتم - جایگاه رییس جمهور پیش از بازنگری سال ۱۹۹۹
۲۴۷.....	گفتار هشتم - اختیارات رییس جمهور بر پایه‌ی قانون اساسی جدید
۲۴۹.....	گفتار نهم - هیات وزیران
۲۵۱.....	گفتار دهم - نظام حقوق اساسی مبتنی بر قانونگرایی
گفتار یازدهم - احترام به آزادی‌های عمومی تضمین شده در قانون اساسی و رویه‌ی	
۲۵۲.....	قوانین استثنایی
۲۵۴.....	گفتار دوازدهم - سامانه‌ی شدیداً نظارتی
۲۵۵.....	گفتار سیزدهم - حق نظارت مجلس
گفتار چهاردهم - اختیارات نظارتی رییس کشور، هیات وزیران و دیگر نهادهای	
۲۵۶.....	نظارتی غیرقضایی
۲۵۷.....	گفتار پانزدهم - مقامات قضایی
۲۵۷.....	گفتار شانزدهم - نتیجه

فصل چهارم - نظام حکومت مجلس

۲۵۹.....	مبحث نخست - ماهیت و نمونه‌های حکومت مجلس
۲۵۹.....	گفتار نخست - ماهیت حکومت مجلس
۲۶۰.....	گفتار دوم - نمونه‌های حکومت مجلس
۲۶۱.....	مبحث دوم - سویس
۲۶۲.....	گفتار نخست - فدرالیسم
۲۶۲.....	الف - تاریخچه
۲۶۴.....	ب - سازماندهی فدرالیسم
۲۶۵.....	پ - اهمیت شهرها و روستاها
۲۶۶.....	ت - تحول فدرالیسم
۲۶۸.....	گفتار دوم - مجلس فدرال
۲۶۸.....	الف - ترکیب

- ۲۶۸..... ۱- شورای ملی
- ۲۶۹..... ۲- شورای ایالات
- ۲۶۹..... ب- اختیارات
- ۲۶۹..... ۱- تصویب قانون
- ۲۷۰..... ۲- نصب مقامات مختلف
- ۲۷۰..... ۳- نظارت بر قوه‌ی مجریه
- ۲۷۱..... گفتار سوم- شورای فدرال
- ۲۷۱..... الف- ترکیب و فعالیت
- ۲۷۲..... ب- اختیارات
- ۲۷۲..... گفتار چهارم- دادگاه فدرال
- ۲۷۳..... گفتار پنجم- مردم‌سالاری مستقیم و نیمه‌مستقیم
- ۲۷۳..... الف- شیوه‌ی اجرای مردم‌سالاری مستقیم
- ۲۷۴..... ب- شیوه‌های اجرای مردم‌سالاری نیمه‌مستقیم
- ۲۷۴..... ۱- برکناری مردمی نمایندگان
- ۲۷۵..... ۲- وتوی مردمی قانون یا همه‌پرسی ملغاً کننده
- ۲۷۶..... ۳- پیشنهاد مردمی قانون یا ابتکار عام قانونگذاری
- ۲۷۸..... ۴- همه‌پرسی
- ۲۷۹..... گفتار ششم- فعالیت نظام سیاسی

۲۸۳ فهرست منابع و ماخذ

- ۲۸۳..... الف- کتاب‌ها
- ۲۸۵..... ب- مقاله‌ها

فهرست کوتاه نوشته‌ها

الف - کوتاه نوشته‌های فارسی

بنگ	بنگرید به
ج	جلد
چ	چاپ
رک	رجوع کنید به
س	سال
ش	شماره
ص	صفحه

ب - کوتاه نوشته‌های لاتین (فرانسه)

A. Colin	Armand Colin
Ass.	Association
c.	contre
C.C.	Conseil constitutionnel
C.E.	Conseil d'Etat
C.f.	Confer (se reporter à)
chron.	Chronique
coll.	Collection
concl.	Conclusion
déc.	Décision
éd.	Édition ou éditeur
ibid	ibidem (au même endroit)
j.o.	Journal officiel
L.G.D.J.	Librairie générale de droit et de jurisprudence
L.P.A.	Les petites affiches
n°	Numéro
op. cit.	Opus citatum (œuvre citée)
p.	page
P.U.F.	Presses universitaires de France
R.D.P.	Revue de droit public et de la science politique
s.	Suivant
Sect.	Section
Soc.	Société
t.	Tome
U.E.	Union européenne
v.	versus (انگلیسی)
Volume	Voir

مقدمه

حقوق اساسی به تنظیم و قانونمند کردن قدرت سیاسی و دولت می‌پردازد و حقوق آزادی‌های بنیادین اشخاص را شناسایی و تضمین می‌کند. قانون اساسی همه‌ی کشورها به سازماندهی قدرت دولت و تضمین حقوق ملت اشاره کرده‌اند. ولی ریشه‌ی حاکمیت دولت‌ها (الهی، مردمی و...)، نوع نظام سیاسی آنها، سازماندهی قدرت و نحوه‌ی روابط میان قوا، جایگاه، ساختار، وظایف و اختیارات قوا، ساختار درونی و سرزمینی یا شکل حقوقی دولت‌ها و میزان اختیارات دولت مرکزی و واحدهای سرزمینی، روش‌های تضمین برتری قانون اساسی در نظام حقوقی کشور، انعطاف یا انعطاف‌ناپذیری قانون اساسی، گونه‌ی دادرسی اساسی یا نظارت بر سازگاری قوانین و مقررات با قانون اساسی، جایگاه مردم در حکومت، روش‌های اعمال مردم‌سالاری (مستقیم، غیرمستقیم و نیمه‌مستقیم)، شناسایی حقوق و آزادی‌های بنیادین و انواع آنها و... در قانون اساسی کشورها متفاوت است.

این اختلافات ریشه در فرهنگ، تمدن، مذهب، فلسفه‌ی سیاسی حاکم بر جامعه، تجربه‌ی تاریخی، جنبش‌ها و مبارزات مردمی کشورها دارد و این امر سبب شده است که آنها درباره‌ی مسایل مختلف حقوق اساسی، راه‌های متفاوتی در پیش بگیرند. بنابراین، هیچ کشوری نمی‌تواند به آسانی از نظام حقوق اساسی کشورهای دیگر به‌طور

تمام و کمال الهام بگیرد. تجربه نشان داده که تقلید بی چون چرا از قوانین اساسی کشورهای دیگر، منتهی به شکست یا سرنگونی نظام‌های سیاسی شده است.

هدف حقوق تطبیقی، شناخت نظام حقوقی کشورهای دیگر و مزایا و معایب قواعد حقوقی آنها و استفاده از نقاط قوت، پیشرفت‌ها و تجربیات آنها جهت بهبود نظام حقوقی کشور است. در حقوق اساسی تطبیقی می‌توان هر یک از مسایل حقوق اساسی فوق را در کشورهای مختلف بررسی و مقایسه کرد. ولی انجام آن در عمل، به‌طور کامل، دشوار است. به همین دلیل، معمولاً در این شاخه از حقوق عمدتاً به تقسیم‌بندی کشورها به لحاظ نوع تفکیک و روابط میان قوا پرداخته و سپس درباره‌ی هر کشور به ریشه‌ی حاکمیت دولت‌ها، ساختار درونی و سرزمینی یا شکل حقوقی دولت‌ها، روش بازنگری در قانون اساسی، شیوه‌ی دادرسی اساسی و... اشاره می‌شود.

ما در این کتاب نخست، به بررسی نظام تفکیک نسبی قوا یا نظام پارلمانی که به لحاظ تاریخی پیش از دیگر نظام‌ها پایه‌ریزی شده و رواج بیشتری در دنیا دارد می‌پردازیم و برای نمونه، نظام‌های پارلمانی کشورهای انگلستان، آلمان و هند را مورد مطالعه قرار می‌دهیم (فصل نخست). سپس به بررسی نظام تفکیک مطلق قوا یا نظام ریاستی که پس از نظام پارلمانی ایجاد شده است پرداخته و در این باره به نظام ریاستی ایالات متحده‌ی آمریکا اشاره می‌کنیم (فصل دوم).

در سال ۱۹۵۸، نظام آمیخته‌ی تفکیک قوا یا نظام نیمه‌ریاستی نیمه پارلمانی در فرانسه پایه‌ریزی شد که اختلاطی از نظام ریاستی و پارلمانی است. سپس کشورهای دیگری از این روش پیروی کردند مانند پرتغال، فنلاند، روسیه و اخیراً ترکیه. برای تبیین این گونه تفکیک قوا به بررسی ویژگی‌های آن و نمونه‌های ایجاد شده در دنیا از قبیل فرانسه، روسیه، پرتغال و فنلاند می‌پردازیم (فصل سوم). سرانجام به نمونه‌ی نادر حکومت مجلس در سوئیس اشاره می‌کنیم (فصل چهارم).

در این کتاب، تلاش شده است که حقوق اساسی کشورهای فوق با توجه به آخرین تحولات در قانون اساسی و دیگر قوانین مربوط مورد بررسی قرار گیرد. برای نخستین

بار در ادبیات حقوق اساسی کشور ما به نظام سیاسی کشورهای هند و پرتغال می‌پردازیم. بررسی هند به عنوان همسایه‌ی ما، کشوری نوظهور در اقتصاد جهان و معروف به بزرگترین دموکراسی جهان ضروری می‌نمود. کشور پرتغال نیز به دلیل داشتن شباهت‌هایی با حقوق اساسی کشور ما همانند نظام نیمه‌ریاستی - نیمه پارلمانی، انتخاب مستقیم رئیس‌جمهور توسط مردم، نظام تک‌مجلسی، شیوه‌ی دادرسی اساسی، عدم تمرکز محلی و... برای بررسی انتخاب گردید.

لازم به یادآوری است که این کتاب می‌تواند به عنوان منبع درسی درس حقوق اساسی تطبیقی در دوره‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی حقوق عمومی و علوم سیاسی و درس‌های نظارت بر اعمال حکومت، بررسی تطبیقی نهادهای سیاسی و اداری و اشکال حقوقی دولت در دوره‌ی دکترای رشته‌ی حقوق عمومی باشد.

دکتر بیژن عباسی (لاهیجی)

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

مهر ۱۳۹۴